

Е. Күмісбек, 3-курс

Ғылыми жетекшісі: Н. Т. Саханова, қылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

МЕДИАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасының Конституциясы халықаралық-құқықтық актілердің артықшылығын мойындай отырып, адамның ең жоғары құндылығы оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары деп бекітті. Тұрақты тіршілік ету мен үдемелі дамудың, қазақстандық азаматтардың лайықты жағдайы мен өмірлік деңгейін қалыптастырудың конституциялық шарттары құқық бұзушылықты ескерту мен оның жолын кесу, қылмыстылықпен күрес жүргізу, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» 2014 жылға арналған кезекті Жолдауында, Қазақстан ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылуы. Ол «Мәңгілік Қазақстан» жобасы, ел тарихындағы біз аяқ басатын жаңа дәуірдің кемел келбеті. Біз қазақстандықтардың ел болашағының тұтқасын нық ұстауы үшін «Қазақстан жолы - 2050» стратегиясын қабылдадық.

Мемлекеттегі қоғамды демократияландырумен бірге аяқ басып келе жатқан экономиканың нарықтық қатынастардың дамуы қалай дегенмен мемлекеттегі заңдылықтың жай-күйіне, қылмыстылыққа әсер етпей қоймайды. Сонымен бірге бұл жерде қолданылып отырған шаралардың қатаңдығы қашанда қылмыстылықтың өсу қозғалысы мен ағымы тиісті әсерін бере қоймайды. Сондықтан қылмыстылықтың деңгейін төмендету мен тұрақтандыру мәселесін қылмыстық ізге түсудің баламалы шараларын пайдалану жолымен шешу жолындағы шешімдер барған сайын маңызға ие болып келеді.

Дауларды баламалы қылмыстық ізге түсу шараларымен сотқа дейінгі реттеуді шетелдік және отандық құқықтанушылар құқық қорғау қызметіндегі ең әсерлі бағыты ретінде мойындайды. Мұндай көзқарастың мәні құқық бұзушылық құрбаны мен құқық бұзушының арасындағы дау-дамайды мәжбүрлеу тұрғысынан емес, тараптардың мүдделері тұрғысынан шешумен көрінеді. «Қалпына келтіруші сот төрелігі» деп аталатын үлгі мақсаты кінәлі адамды жазаға тарту емес, бұзылған құқықтарын қалпына келтіру болып табылатын жазалаушы сот төрелігіне қарама-қарсы балама ретінде ресми түрде мәлімделеді.

Қалпына келтіруші әділеттің маңызы сот ісін жүргізу шеңберінен де асып түседі. Қалпына келтіру әділетінің бағдарламалары жанжалды және қылмысты жағдайдан шығудың адамгершілікті жолын табуға деген ұмтылысынан туындаған және ресми істерге балама ұсынады.

Қылмыстық сот ісін жүргізудегі медиация деген не? Егер жалпы алғанда айтатын болсақ, онда қылмыстық іс қозғау сатысында тергеуші айыпталушыға жанжалды «бейбіт» жолмен шешуге құқылы екендігін түсіндіруге тиісті. Сонымен бірге айыпталушының жәбірленушімен татуласуына қатысты міндетті орындау мемлекеттік органдарға тәуелді емес тараптардың арасында делдал ретінде іске араласатын медиаторға, яғни татуластырушы делдалға тапсырылады. Жәбірленушінің бұзылған құқықтарын қалпына келтіру кезінде медиатор жанжалға қатысушылардың қатысуында іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыру өкілеттілігі берілген лауазымды адам татуласуға қол жеткізілгендігі немесе қол жеткізілмегендігі туралы хабарлайды. ҚР ҚІЖК 38-бабына сәйкес, сот, прокурор, сондай-ақ

прокурордың келісімімен тергеуші немесе анықтау органы тиісті жағдаяттар болған кезде жәбірленушінің сезіктімен немесе айыпталушымен ымыраласуына байланысты адамды қылмыстық жауаптылықтан босата отырып, қылмыстық істі қысқартуға құқылы. Егер татуласу жүзеге аспай қалатын болса іс бойынша іс жүргізу әдеттегі тәртіппен одан әрі жалғастырылады. Медиацияның мұндай құқықтық механизмін басты сот талқылауымен қоса қылмыстық іс жүргізудің барлық сатысында таратып, қолдануға болады.

Бүгінгі таңда медиация кеңінен таралып және танымдылыққа ие болып отыр. Дау-дамайларды шешудің мұндай баламасын игерудің келешегі қазақстандық тәжірибелі заңгерлермен де танылып отыр. Оның тиімділігі мен әсерлілігі медиация институтының пайда болу тарихымен айғақталады. Медиация нормативтік-құқықтық актілердің іс жүзіндегі пайда болуынан кейін жасырын бекітулерге ие болып отырды. Л. В. Головкиның жүргізген медиацияның француздық және бельгиялық үлгілерін салыстырмалы зерттеуі де сол сияқты оның тегіндегі қолданбалы тұрғысын алғашқылар екендігін айғақтайды. Медиация тәжірибесін дамытудың іс жүргізулік алғышарттары болса қылмыстық ізге түсуді қозғаудың «орындылық қағидасына» және сол сияқты тиісінше қылмыстық ізге түсуден бас тарту институтын кеңінен қолданудың (*classiment sans suite*) үстіртін негіздемелер бойына емес, керісінше оның орынды емес себептері бойынша туындауына себеп болды.

Бұл рәсімнің мәні — делдалдың белгілі бір әдісті, кәсіби тәжірибені, әлеуметтік білімді, психологиялық тәсілдерді пайдалана отырып, тараптардың келіссөз жүргізулерін көмектеседі және олардың арасындығы келісімдердің жүзеге асуы жағдай жасайтындығында. Мұндай келісімдер медиацияда ұтылатын тараптардың болмауына қарай, келісім екі жақтың әрқайсының шынайы мүдделерін көрсететін және ескеретін болғандықтан өзара қабылданатын және екі жаққа бірдей болуы керек. Осыған орай мұндай шешім тараптармен сөз жоқ, әділетті және екі жаққа бірдей қабылданады.

Сырттай тәуелсіз, сонымен бірге сот жүйесінің механизмдерімен тығыз байланысқан медиацияның әсерлілігі сот төрелігін жүзеге асырудың сапасын жақсарта түсуге деген игі ықпалымен көрінеді.

Бұдан бұрын атап өткеніміздей, медиация дау-дамайларды әсерлі реттелуіне ғана емес, сонымен бірге сот жүйесін реформалаудың әсерлі механизмі болуға жағдай туғызады. Сөйтіп, медиация соттардың қарайтын істерінің санын азайтудың ұтымды әдісі болып табылады. Соттардың жұмысын азайту соттардағы қаралатын істердің процессуалдық мерзімдері мен қарау сапасына да игі әсер етеді және мемлекеттік аппараттың бөлігі бөліп табылатын сот жүйесін ұстап отыру үшін жұмсалатын мемлекеттің қосымша қаржылық шығындарын болдырмауға мүмкіндік береді. Онымен қоймай, медиация зейнеткерлік демалысқа шығып кеткен судьялардың кәсіби білімі, біліктілігін және тәжірибесін пайдаланудың саласы болып табылады.